QORTI KOSTITUZZJONALI

IMĦALLFIN

S.T.O. PRIM IMĦALLEF MARK CHETCUTI
ONOR. IMĦALLEF GIANNINO CARUANA DEMAJO
ONOR. IMĦALLEF ANTHONY ELLUL

Seduta ta’ nhar l-Erbgħa, 25 ta’ Ottubru, 2023.

Numru 55

Rikors kostituzzjonali numru 564/2021/1 ISB

Richard Zahra

v.

L-Avukat tal-Istat; Carmelo Galea għal kull interess li jista’ jkollu u Ċettina Galea li b’dikriet tat-30 ta’ Settembru 2021 issejħet fil-kawża

1. Dan huwa appell tal-Avukat tal-Istat minn sentenza mogħtija fis-27 ta’ Frar 2023 mill-Prim’Awla tal-Qorti Ċivili fis-*sede* tagħha kostituzzjonali li biha sabet ksur tad-dritt fondamentali tal-attur imħares bl-ewwel artikolu tal-Ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni għall-Protezzjoni tad-Drittijiet tal-Bniedem u tal-Libertajiet Fundamentali [“il-Konvenzjoni”] u bħala rimedju i. ordnat lill-Avukat tal-Istat sabiex iħallas lill-attur bħala danni patrimonjali u danni non-patrimonjali kumpens ta’ tlieta u sebgħin elf, tliet mija u ħdax-il euro (€73,311) u ii. iddikjarat illi “l-konvenuti Galea ma jistgħux jibqgħu jibbażaw l-okkupazzjoni tagħhom tal-fond ... fuq il-protezzjoni mogħtija

lilhom bid-disposizzjonijiet tal-Kapitolu 69 tal-Liġijiet ta' Malta ...". L-appell tal-Avukat tal-Istat jolqot ir-rimedji mogħtija mill-ewwel qorti.

2. Il-fatti relevanti huma dawn: l-attur huwa s-sid tal-fond f'Ħaż-Żebbuġ. Dan il-fond kien ta' Filomena Caruana li ġiet nieqsa fl-14 ta' Frar 2014. Il-wirt ta' Filomena Caruana huwa regolat bit-testment tas-6 ta' April tal-2009 li bih ħalliet in-nuda proprjetà tal-fond li dwaru saret il-kawża b'titolu ta' prelegat lill-attur u l-użufrutt lil Saviour Zahra, missier l-attur. Lill-attur ħatritu wkoll werriet tan-nofs tal-wirt. Il-pussess legali (għalkemm mhux dak materjali) tal-fond ġie f'idejn l-attur meta miet missieru Saviour fl-2020.

3. Il-fond huwa mikri lill-konvenuti Galea u ilu hekk mikri sa minn qabel l-1995. Għalhekk il-kirja hija mħarsa bid-disposizzjonijiet tal-Ordninaza li tirregola t-Tiġdid tal-Kiri ta' Bini ["Kap. 69"] u tal-Kodiċi Ċivili.

4. Billi deherlu li l-protezzjoni li l-liġi tagħti lill-konvenuti Galea bħala kerrejja hija bi ksur tad-drittijiet tiegħu għat-tgawdija ta' ħwejġu, l-attur fetaħ din il-kawża u talab illi l-qorti:

> »1. tiddikjara … illi per konsegwenza tal-Kapitolu 69 tal-Liġijiet ta' Malta kif applikabbli qabel id-dħul fis-seħħ tal-Att XXIV tal-2021, inkluż tal-aritkolu 3 tal-istess Kapitolu fil-liġi, u / jew minħabba l-Att X tal-2009, ġew ... vjolati d-drittijiet tar-rikorrenti għat-tgawdija tal-proprjeta' tiegħu … bi vjolazzjoni tal-ewwel artikolu tal-Ewwel Protocol tal-Konvenzjoni europeja (l-Ewwel Skeda tal-Kap. 319 tal-Liġijiet ta' Malta);
>
> »2. tiddikjara … illi l-intimat Avukat tal-Istat huwa responsabbli għall-kumpens u danni, li jinkludi danni non-pekunjarji, sofferti mir-rikorrenti b'konsegwenza tal-operazzjonijiet tal-liġijiet suċċitati fit-talba pre-ċedenti u dan *ai termini* tal-artikolu 41 tal-Konvenzjoni europea dwar id-Drittijiet tal-Bniedem;
>
> »3. tillikwida l-istess kumpens u danni …;
>
> »4. tikkundanna lill-intimat Avukat tal-Istat iħallas l-istess kumpens u danni likwidati *ai termini* tal-artikolu 41 tal-Konvenzjoni europea;

»5. tagħti dawk ir-rimedji kollha meqjusa xierqa;

»Bl-ispejjeż u l-imgħax legali … … …«

5. L-Avukat tal-Istat ressaq dawn l-eċċezzjonijiet, fost oħrajn:

»... … …

»4. … … … dwar l-ilment tal-allegata sproporzjon fil-kera, jiġi rilevat li fil-każ tar-rikorrent, l-ammont tal-kera li qiegħed jipperċepixxi m'hijiex kera sproporzjonata tenut ukoll kont tal-fatt li f'ċirkostanzi bħal dawn, fejn jeżisti interess ġenerali leġittimu, ma jistax isir paragun mal-valur lokatizzju tal-proprjetà fis-suq ħieles kif pretiż mir-rikorrent u dan wisq inqas meta wieħed jipparaguna kera jew ċens pagabbli fil-passat ma valuri kurrenti.

»5. Isegwi għalhekk li fil-każ odjern din il-qorti m'għandhiex tevalwa din il-liġi fil-kuntest prinċipalment ta' spekulazzjoni tal-proprjetà imma għandha tiskrutinja u tapplika l-liġi fil-qafas aktar wiesa' u *cioè* mill-aspett tal-proporzjonalità fid-dawl tar-realtà ekonomika u soċjali tal-pajjiż in ġenerali.

»… … …

»7. Jekk ir-rikorrent qiegħed jilmenta li qiegħed jiġi ppreġudikat minħabba l-fatt li l-ammont tal-kera ma jirriflettix il-valur reali tal-fond *de quo*, dan ma jistax jiġi rrimedjat bit-tneħħija tal-Kap. 69 jew tal-Att X tal-2009 jew bl-iżgumbrament tal-okkupanta. Dan jingħad għaliex ma jkunx jagħmel sens li wieħed jagħraf l-iskop, il-ħtieġa u l-leġittimità tal-miżuri msemmija biex imbagħad jinnewtralizzahom billi jagħmilhom inapplikabbli bl-iżgumbrament tal-okkupanta.

»… … …

»9. … … … Fl-1 ta' Ġunju 2021 l-Att XXIV tal-2021 introduċa l-artikolu 4A fil-Kapitolu 69 tal-Liġijiet ta' Malta sabiex jintlaħaq bilanċ bejn l-interessi tas-sidien u l-interessi soċjali. L-artikolu 4A japplika mingħajr preġudizzju għaż-żieda fil-kera taħt l-artikolu 1531Ċ tal-Kap. 16 tal-Liġijiet ta' Malta u introduċa l-possibilità għas-sidien biex jiftħu proċeduri għall-awment fil-kera li ma teċċedix it-2% fis-sena tal-valur liberu u frank fis-suq miftuħ tad-dar ta' abitazzjoni. Fil-bidu ta' dawn il-proċeduri l-bord huwa obbligat jwettaq test tal-mezzi; fejn il-kerrej ma jissodisfax l-imsemmi test tal-mezzi u wara l-bord ikun ikkunsidra ċertu provi u sottomissjonijiet tal-partijiet, il-bord jista' jagħti deċiżjoni li tippermetti lill-kerrej żmien ta' sentejn sabiex jivvaka l-fond u l-bord jista' jistipula kirja għal dak il-perjodu skont il-każ. Din il-kirja tista' tmur *oltre* t-2% tal-valur liberu u frank fis-suq tal-fond. Għaldaqstant taħt il-Kap. 69 tal-Liġijiet ta' Malta kif emendat bl-Att XXIV tal-2021 ir-rikorrent għandu rimedju ordinarju fil-liġi.

»10. Dejjem mingħajr preġudizzju għas-suespost, *dato ma non concesso,* li din il-qorti jidhrilha li kien hemm xi ksur tad-drittijiet fundamentali tar-rikorrent, fatt li qiegħed jiġi kontestat, l-esponent jirrileva li fiċ-ċirkostanzi odjerni dikjarazzjoni ta' ksur tkun suffiċjenti u ma hemmx lok għar-rimedji oħra mitluba mir-rikorrent.

6. Il-konvenuti Galea ressqu dawn l-eċċezzjonijiet, fost oħrajn:

»... … …

»4. . … … f'każ li l-parteċipazzjoni tal-esponenti fil-proċeduri odjerni tiġi kkunsidrata bħala essenzjali u meħtieġa, kemm għall-integrità tal-ġudizzju kif ukoll peress li l-proċeduri odjerni jaffetwawhom *qua* inkwilini tal-fond in kwistjoni, huma m'għandhomx legalment jirrispondu għal kwalsiasi ksur tad-drittijiet fundamentali tal-liġi applikata.

»5. Mingħajr preġudizzju għas-suespost, stante li huwa l-istat biss li jista' jirrispondi għall-allegazzjoni rigwardanti l-vjolazzjoni *o meno* ta' xi dritt fundamentali tar-rikorrenti *stante* li l-esponenti ma jistgħu qatt jagħtu rimedju għall-allegat leżjoni ta' dritt fundamentali li ċertament huma ma kkommettewx, l-esponenti m'għandhomx jiġu kkundannati sabiex jiżgombraw mill-fond in kwistjoni, fl-eventwalità li din il-qorti ssib vjolazzjoni tad-drittijiet fundamentali tar-rikorrenti.

»... … …

»7. *Inoltre* u bla preġudizzju għas-suespost, ir-rikorrenti intavolaw ukoll rikors quddiem il-Bord li Jirregola l-Kera *ai termini* tal-Att XXIV tal-2021 tal-Liġijiet ta' Malta fl-ismijiet <u>Zahra Richard *v* Galea Carmelo</u> (rikors numru 601/2021), li permezz tiegħu r-rikorrenti talbu lill-bord sabiex iwettaq it-test tal-mezzi fuq l-konvenuti u, f'każ li dawn jissodisfaw it-test tal-mezzi, ir-rikorrenti talbu lill-bord sabiex jirrevedi l-ammont u l-kundizzjonijiet tal-kera u, f'każ li l-konvenuti ma jissodisfawx dan it-test, ir-rikorrenti talbu lill-bord sabiex jordna l-iżgumbrament tal-konvenuti.

»8. Ir-rikorrenti intavolaw r-rikors quddiem il-Bord li Jirregola l-Kera [*recte*, quddiem il-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili] mingħajr ma stennew l-eżitu tal-kawża quddiem il-bord.

»9. *Inoltre* u bla preġudizzju għas-suespost, jingħad illi permezz tal-Att XXIV tal-2021 intlaħaq bilanċ bejn l-interessi tas-sid u tal-inkwilin.

»10. F'kull każ u mingħajr preġudizzju, l-esponenti huma t-tnejn persuni anzjani u li dejjem ottemporaw ruħhom mal-kundizzjonijiet tal-kera u aġixxew fil-parametri tal-liġi viġenti. Fil-fatt, huma dejjem ħallsu puntwalment kwalsiasi ammont ta' kera dovuta lis-sid u żammu il-fond f'kundizzjoni tajba;

7. L-ewwel qorti ddeċidiet hekk:

»1. tiddikjara … li l-fatti suesposti u l-Kapitolu 69 tal-Liġijiet ta' Malta jagħtu dritt ta' rilokazzjoni indefinita lill-konvenuti Mallia [*recte*, Galea] u għalhekk jagħtu lok u jikkostitwixxu ksur tal-ewwel artikolu tal-Ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni għall-Protezzjoni tad-Drittijiet tal-Bniedem u tal-Libertajiet Fundamentali inkorporata fil-Liġijiet ta' Malta bis-saħħa tal-Kapitolu 319 tal-Liġijiet ta' Malta;

»2. tiddikjara … li l-konvenuti Galea ma jistgħux jibqgħu jibbażaw l-okkupazzjoni tagħhom tal-fond … fuq il-protezzjoni mogħtija lilhom bid-disposizzjonijiet tal-Kapitolu 69 tal-Liġijiet ta' Malta, in kwantu l-applikazzjoni ta' din il-liġi hija inkonsistenti mal-ewwel artikolu tal-Ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni Għall-Protezzjoni tad-Drittijiet tal-Bniedem u tal-Libertajiet Fundamentali inkorporata fil-Liġijiet ta' Malta bis-saħħa tal-Kapitolu 319 tal-Liġijiet ta' Malta;

»3. tiddikjara … illi l-intimat Avukat tal-Istat huwa responsabbli għall-ħlas ta' kumpens u *cioè* danni pekunarji u non-pekunarji sofferti mir-rikorrenti;

»4. tillikwida d-danni pekunarji fis-somma ta' tlieta u sittin elf, tliet mija u ħdax-il euro (€63,311) u d-danni non-pekunarji fis-somma ta' għaxart elef euro (€10,000);

»5. tikkundanna lill-intimat Avukat tal-Istat iħallas lir-rikorrenti s-somma komplessiva ta' tlieta u sebgħin elf, tliet mija u ħdax-il euro (73,311) rappreżentanti danni pekunarji u non-pekunarji kif deċiż hawn fuq.

»L-ispejjeż għandhom jiġu sopportati mill-intimat Avukat tal-Istat.«

8. Il-konsiderazzjonijiet li wasslu lill-ewwel qorti għad-deċiżjoni tagħha, safejn relevanti għall-appell, ġew imfissra hekk fis-sentenza appellata:

»… … …

»… … … l-ewwel talba tar-rikorrenti, fejn din tirrigwarda dikjarazzjoni li kien hemm vjolazzjoni tad-drittijiet fondamentali tagħhom, u partikolarment … tal-ewwel artikolu tal-Ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni, ser tiġi milqugħa minn din il-qorti.

»Rimedji

»Ir-rikorrenti talbu li jingħataw ir-rimedji kollha li din il-qorti jidhrilha xierqa.

»… … …

»… … … Proċeduri kostituzzjonali ma humiex il-forum adattat sabiex jiġi deċiż jekk kirja għandhiex tiġi ddikjarata xolta jew jekk l-inkwilini għandux jiġi żgumbrat jew le mill-fond.

»Minkejja dan u *stante* l-fatt li l-qorti qed tikkonsidra li d-disposizzjonijiet tal-Kap 69 tal-Liġijiet ta' Malta jivvjolaw id-drittijiet fundamentali tar-rikorrenti, bħala konsegwenza ta' dan, dik l-liġi m'għandhiex ikollha aktar effett bejn il-partijiet. Għalhekk l-konvenuti Galea ma jistgħux aktar jistrieħu fuq il-protezzjoni li kienu jgawdu mid-disposizzjonijiet tal-Kap 69 tal-Liġijiet ta' Malta sabiex jibqgħu jokkupaw l-fond *de quo*.

»Il-likwidazzjoni tal-kumpens

»Qabel ma tgħaddi għal-likwidazzjoni tad-danni l-Qorti tosserva li r-rikorrenti fir-raba talba tagħhom talbu l-likwidazzjoni tad-danni *ai termini* tal-liġi u tal-artikolu 41 tal-Konvenzjoni europea. Il-qorti tinnota li għalkemm l-Avukat tal-Istat ma ssollevax dan mal-eċċezzjonijiet preliminari, fin-nota ta' sottomissjonijiet tiegħu sostna li din it-talba għandha tiġi miċħuda *stante* li dan l-artiklu jgħodd għall-organi ġudizzjarji tal-Kunsill tal-europa u mhux għall-Qrati Maltin.

»… … …

»Minkejja dan, ma hemm ebda dubju però li la darba hemm sejbin ta' ksur tad-dritt fundamentali tar-rikorrenti, huma għandhom jingħataw rimedju xieraq għall-vjolazzjoni tad-drittijiet fundamentali tagħhom inkluż danni pekunjarji u non-pekunjarji.

»Rigward il-kumpens, ingħad li "r-rimedju li taghti din il-qorti huwa kumpens ghall-ksur tad-dritt fondamentali u mhux danni civili ghal opportunita mitlufa".

»Il-Qorti Kostituzzjonali daħħlet fid-dettal fuq dan l-punt fil-kawza:

»… … …

»… … … meta l-qorti tiġi biex tillikwida l-kumpens, hija m'għandhiex toqgħod biss fuq id-diskrepanza bejn l-kera attwali u l-valur lokatizzju tal-fond fuq is-suq ħieles. Fatturi oħra li jiddeterminaw l-entità tal-kumpens huma:

»i) l-interess ġenerali li jilleġittimizza l-intervent leġislattiv;

»ii) l-isproporzjon tal-kera attwalment mħallsa lir-rikorrenti u dak li seta' ipperċepixxew fis-suq ħieles;

»iii) ż-żmien li r-rikorrenti damu jġarrbu l-istat ta' sproporzjon;

»iv) il-fatt li r-rikorrenti baqgħu jaċċettaw l-ħlas tal-kera;

»v) iż-żmien li fih r-rikorrenti baqgħu passiv bla ma ħadu azzjoni;

»vi) l-inerzja tal-istat meta baqa passiv għal snin twal sabiex jipprova jirrimedja s-sitwazzjoni;

»Minħabba l-fatt li kull każ għandu ċ-ċirkostanzi u l-isfond tiegħu, huwa naturali li ma hemmx uniformità fil-*quantum* tal-kumpens li jiġi likwidat mill-qrati tagħna minn każ għal każ. Din il-qorti tikkonsidra li l-leżjoni fil-konfront tar-rikorrent bdiet minn April 1987, u *cioè* meta bdiet tapplika l-Konvenzjoni europea għal Malta, u ser tqisha sal-1 ta' Settembru 2021, meta r-rikorrent intavola l-proċeduri quddiem il-Bord li Jirregola l-Kera.

»… … …

»Il-valur lokatizzju li ngħata mill-perit tekniku tal-fond fil-perjodu minn April tas-sena 1987 sa Awwissu 2021, meta nbdew il-proceduri, odjerni kien ta':

»• 1987 (minn April) sa 1992: tlett elef, disa' mija u tmienja u tletin euro (€3,938)

»• 1993 sa 1998: sebat elef u mitejn euro (€7,200)

»• 1999 sa 2004: ħdax -il elf u erba' mitt euro (€11,400)

»• 2005 sa 2010: ergħa u għoxrin elf euro (€24,000)

»• 2011 sa 2016: disgħa u tletin elf u sitt mitt euro (€39,600)

»• 2017 sa 2021 (sa Awwissu): disgħa u tletin elf, sitt mija u sebgħa u sittin euro (€39,667)

»Isegwi għalhekk li mis-sena 1987 sas-sena 2021, il-kera globali ġusta kienet tkun fis-somma ta' mija u ħamsa u għoxrin elf, tmien mija u ħames euro (€125,805). Effettivament ir-rikorrent rċievew is-somma ta' sebat elef, mija u erbgħin euro (€7,140), li turi l-iżbilanc u sproporzjon evidenti.

»Fid-dawl ta' dan kollu, … din il-qorti hija tal-fehma li l-kumpens pekunarju għandu jkun ta' tlieta u sittin elf, tliet mija u ħdax-il euro (€63,311) u li l-kumpens non-pekunarju għandu jkun ta' għaxart elef euro (€10,000).

»Il-kumpens pekunjarju huwa maħdum hekk: €125,805 - €37,742 (30% għall-interess ġenerali) = €88,064

»€88,064 - €17,613 (20% għall-possibbli perjodu mhux mikri) = €70,451

»€70,451 - €7,140 (kera perċepita kif fuq maħdum) = €63,311«

9. L-Avukat tal-Istat appella b'rikors tas-7 ta' Marzu 2023 li wieġbu għalih l-atturi fit-23 ta' Marzu 2023 u l-konvenuti Galea fid-29 ta' Marzu 2023 rispettivament.

10. L-ewwel aggravju tal-Avukat tal-Istat li jolqot iż-żmien relevanti għall-għanijiet tal-likwidazzjoni tal-kumpens, u ġie mfisser hekk:

»… … …

»Mill-fatti tal-kawża irriżulta illi r-rikorrenti appellat sar sid tal-fond b'titolu ta' prelegat soġġett għall-użufrutt ta' missieru skont il-*causa mortis* ta' zitu Filomena Caruana datat 24 t'Ottubru 2014.

»Għalhekk ir-rikorrent ma daħalx fiż-żarbun ta' zitu stante illi huwa ma kienx l-eredi universali tagħha iżda huwa ottjena l-fond biss b'titolu ta' prelegat. Din il-qorti fis-sentenza fl-ismijiet Marianne Zammit *v.* Jospeh Cutajar *et* kellha opportunità tesprimi ruħha dwar kif legatarju m'huwiex simili għal eredi universali:

> »"13. Fir-rigward tal-aggravju mqajjem mill-Avukat tal-Istat fl-appell inċidentali tiegħu, il-qorti rat li mill-provi, u senjatament mit-testment finali ta' Maria Carmela Bonello tad-29 ta' Novembru 2006, jirriżulta illi l-attriċi kienet akkwistat il-fond mertu ta' dawn il-proċeduri permezz ta' legat imħolli lilha f'dan it-testment. Mill-istess testment jirriżulta illi l-attriċi ma kinitx l-eredi universali tal-imsemmija Maria Carmelo Bonello, li nnominat lid-*Dar tal-Provvidenza* u lill-*Caritas Malta* bħala l-werrieta universali tagħha. Għalhekk l-argument tal-attriċi illi hija għandha titqies li daħlet fiż-żarbun tal-awtriċi tal-attriċi huwa żbaljat *stante* illi hija mhijiex l-eredi ta' Maria Carmela Bonello. Għaldaqstant il-qorti tqis illi l-Avukat tal-Istat għandu raġun meta jikkontendi illi l-perjodu relevanti għall-finijiet ta' dawn il-proċeduri ma jibdiex mid-data tal-iskadenza tal-konċessjoni enfitewtika mertu ta' dawn il-proċeduri."

»Mid-dokumentazzjoni preżentata mir-rikorrent appellat huwa ċar illi r-rikorrent m'huwiex l-eredi universali ta' zitu u l-fond tħallilu biss bi prelegat fl-2014 iżda dan kien "soġġetti għall-użufrutt favur missieru Saviour Zahra u għalhekk dan il-prelegat huwa konsegwibbli wara t-terminazzjoni tal-istess użufrutt".

»Skont l-*affdiavit* ta' Richard Zahra missieru miet fl-2020 iżda huwa ma preżenta ebda *causa mortis* ta' missieru u ma jirriżultax illi Richard Żahra kien l-eredi universali ta' missieru.

»Għalhekk f'dan il-każ huwa ċar illi l-ewwel qorti, kienet żbaljata meta llikwidat mill-1987 għaliex fl-ewwel lok ma nġabet ebda prova li

Richard Zahra huwa l-eredi universali ta' zitu u fit-tieni lok Richard Zahra ma uriex li daħal fiż-żarbun ta' missieru fl-2020. Għaldaqstant tal-inqas il-kumpens kellu japplika biss mill-2020 jew bi ħniena mill-2014 f'każ li din il-qorti taċċetta illi Richard Zahra kien l-eredi universali ta' missieru.

»Għalhekk huwa ċar illi l-kumpens għandu jkun rivedut, jekk din l-qorti tara illi l-kumpens għandu jkun likwidat mis-sena 2020, il-kumpens pekunjarju għandu jkun limitat għal mhux iktar minn €4,250. F'każ illi din il-qorti tara illi l-kumpens għandu jkun likwidat mill-2014, l-esponent josserva illi din il-qorti għandha tuża l-metodu segwenti:

Snin	Valur Lokatizju (*ammont ta' snin)	Total
24 t'Ottubru 2014 – 31 ta' Diċembru 2014	€6600 (/12 *2)	€1,100
2015-2016	€6600 (*2)	€13,200
2017-2020	€8500 (*4)	€34,000
Jannar 2021 – 28 ta' Mejju 2021	€8500 (/12*5)	€3541.67
	Total	€50,741.67

»F'każ li din il-qorti kellha tapplika t-tagħlim ta' Cauchi *v.* Malta l-esponenti huwa tal-fehma illi l-kumpens pekunjarju m'għandux jeċċedi €18,230.84.«

11. Il-konvenuti Galea qablu mal-appell tal-Avuukat tal-Istat. L-attur ma qabilx u wieġeb hekk għal dan l-aggravju:

»Permezz tal-ewwel aggravju tiegħu l-Avukat tal-Istat jsostni illi l-ewwel qorti naqset milli teżamina l-fatti tal-każ odjern b'reqqa u ma tatx id-debita konsiderazzjoni lis-sottomissjonijiet tal-istess Avukat tal-Istat. L-Avukat tal-Istat jissottometti illi l-esponenti huwa biss sid b'titolu ta' prelegat u għalhekk ma jistħoqqlux kumpens bħala eredi universali taz-zija tiegħu. Dwar dan l-esponenti ma jaqblu xejn u dan għar-raġunijiet li ġejjin.

»Huwa minnu illi l-esponenti wiret il-proprjetà in kwistjoni b'titolu ta' prelegat li kien soġġett għall-użufrutt ta' missieru, hekk kif jidher mill-*causa mortis* taz-zija tiegħu Filomena Caruana … … …

»… … …

»… … … *stante* illi l-esponenti prova t-titolu tiegħu fuq il-proprjetà permess tal-*causa mor*tis taz-zija Filomena Caruana li turi kif din waslet għandu, huwa għandu dritt illi jirċievi l-kumpens dovut hekk kif likwidat mill-ewwel qorti *stante* illi l-jedd ta' proprjetà jappartjeni lis-sid liema sid huwa l-esponenti.

»Dwar il-kumpens mitlub, l-Avukat tal-Istat jsostni illi l-esponenti għandu jieħu kumpens mill-2020 jew mill-2014 jekk il-qorti taċċetta bi ħniena. Dwar il-kumpens mis-sena 2014, *cioè* is-sena illi l-esponenti sar sid tal-proprjetà iżda missieru kien għadu użufruttwarju, l-esponenti umilment jissottomettu dan li ġej; id-drittijiet tal-użufruttwarju

u s-sid li t-terz, f'dan il-każ l-inkwilin ma jidħolx fiha. Għad illi hu minnu illi l-użufruttwarju għandu dritt jikseb il-frottijiet kollha li l-ben tagħhom għandu l-użufrutt, dan jinħoloq bħala dritt *inter partes* mas-sid tan-nuda proprjetà. L-użufrutt ma huwiex xi dritt awtomatiku, jew assolut, tant fil-fatt illi jista' jiġi renunzjat bin-nuqqas ta' utilizz tiegħu għal żmien tletin sena *ai termini* tal-artikolu 378(*d*) tal-Kapitolu 16 tal-Liġijiet ta' Malta. Hija strettament l-għażla tal-użufruttwarju jekk jenforzax it-titolu tiegħu kontra s-sid tan-nuda proprjetà u allura b'da l-istess raġunament, il-kumpens huwa xorta waħda pagabbli lis-sidien, u *se mai* huwa f'idejn l-użufruttwarju jekk idurux fuq is-sid biex jiksbu l-frottijiet li jkun kiseb huwa flokhom. Għalhekk il-kumpens ma jistax jiġi eskluż bil-fatt illi fuq proprjetà hemm użufrutt ta' ħaddieħor.

»Dwar ir-relazzjoni bejn sid u użufruttwarju versu kuntratt ta' kera, il-Qorti tal-Appell (sede Inferjuri) qalet kif ġej fil-kawża Anton Meilaq *et v.* Giuseppi Zammit *et* 795/1994/1 deċiża nhar 23 ta' Jannar 2004:

> »"Ġà fil-każ fejn jirriżultaw diversi komproprjetarji u l-azzjoni issir biss minn wieħed minnhom kien ġie rilevat illi wħud mill-komproprjetarji jistgħu jottjenu l-iżgumbrament ta' min ikun qiegħed jokkupa l-fond komuni mingħajr titlu u dan anki mingħajr il-kunsens tal-konsorti l-oħra.
>
> »"Huwa desumibbli minn dan premess illi s-sidien setgħu jaġixxu anke indipendentement mill-użufruttwarja u li dippju lanqas ma kienet meħtieġa tassattivament il-presenza tagħha għall-iskop tal-integrità tal-ġudizzju."

»Dwar dan qed issir wkoll riferenza għal dak deċiż mill-Prim'Awla, Qorti Ċivili (Sede Kostituzzjonali), nhar is-7 ta' Ottubru 2022 fil-kawża fl-ismijiet Dorothy Sciberras *et v.* Avukat tal-Istat *et* (694/21). Hawn-hekk din il-qorti rrikonoxxiet il-fatt illi l-użufruttwarju għandu dritt jirċievi l-kera iżda dan ma jfissirx illi r-rikorrenti ma soffrewx ksur tad-drittijiet fundamentali tagħhom u għalhekk il-qorti sabet illi s-sidien xorta waħda kienu entitolati jirċievu kumpens stante illi l-qorti xorta waħda sabet ksur tad-drittijiet fundamentali tagħhom kif sanċiti permezz tal-ewwel artikolu tal-Ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni europeja (Kap. 319 tal-Liġijiet ta' Malta).

> »"Għall-perjodu ta' bejn is-sena 1992 u s-sena 2001, il-kumpens jingħata fuq tliet ishma minn tnax ($^3/_{12}$) ta' nofs indiviż (½) tal-fond in kwestjoni, pertinenti għas-sehem illi r-rikorrenti wirtu fuq il-fond in kwestjoni wara l-mewt t'ommhom Maria Farrugia. Huwa minnu illi, matul dan iż-żmien, il-kera kienet qed tiġi perċepita minn Carmelo Farrugia bħala użufruttwarju, iżda madanakollu, din il-qorti tikkonsidra illi l-interessi tar-rikorrenti *qua* komproprjetarji xorta waħda kienu qed jiġu preġudikati f'dan il-perjodu, *considerando* illi ma setgħux jitolbu kera ogħla. In konsiderazzjoni tal-fatt illi r-rikorrenti ma kinux qed jipperċepixxu kera *per se*, iżda, din il-qorti mhix sejra tnaqqas il-kera effettivament perċepita f'dan il-perjodu mill-kalkoli tagħha fil-likwidazzjoni tal-kumpens pekunjarju."

»Għalhekk kif korrettement għamlet l-ewwel qorti, l-esponenti *stante* illi huwa sid il-proprjetà mertu ta' din il-kawża, mhux talli għandu jieħu kumpens mill-2014, iżda wkoll mill-1987. Għalhekk l-ewwel qorti kienet korretta fil-komputazzjoni tagħha u għalhekk is-somma ta' €63,311 bħala danni pekunjarji għandha tiġi kkonfermata.«

12. Id-dokumenti li fuqhom l-attur jibni l-pretensjonijiet tiegħu juru li bejn l-2014 u l-2020 il-fond kien soġġett għall-użufrutt ta' missieru, li jfisser għalhekk li l-jedd li jirċievi l-kera – u wkoll il-jedd għad-danni jekk il-liġi ċaħħditu minn kera xieraq – kien imss lill-missier (jew lill-komunjoni tal-akkwisti bejn il-missier u l-omm) u mhux lill-attur[1]. Jekk l-attur qiegħed jallega li missieru irrinunzja għall-użufrutt, l-oneru tal-prova li hekk ġara hija fuq l-attur, iżda dik il-prova ma saritx.

13. Naturalment, jekk l-attur huwa wkoll werriet waħdieni ta' missieru, il-jedd partimonjali ta' missieru għall-kera u għad-danni (jew għal sehem minn dawn jekk huma tal-komunjoni) intiret mill-attur, iżda la saret il-prova li l-attur huwa werriet ta' missieru u wisq anqas illi huwa werriet waħdieni.

14. Il-posizzjoni legali korretta mela hija din:

    i. il-jedd għall-kera u għad-danni bejn it-30 t'April 1987, meta daħal fis-seħħ l-Att dwar il-Konvenzjoni Ewropea, u l-14 ta' Frar 2014, meta ġiet nieqsa Filomena, imiss lil Filomena, li jfisser li l-attur wiret in-nofs billi nħatar werriet ta' Filomena fis-sehem ta' nofs;

    ii. bejn l-14 ta' Frar 2014 u l-2020, meta ntemm l-użufrutt tal-missier, il-jedd imiss lill-missier jew lill-komunjoni tal-akkwisti bejn il-misser u martu, u mhux lill-attur bħala sid in-nuda proprjetà; sehem il-misser illum imiss lill-werriet tiegħu li ma hemmx prova li hu l-attur jew l-attur waħdu, u la ma saritx

---

[1] Ara *e.g.* <u>Agostina *sive* Ina Cini *et v.* L-Avukat tal-Istat *et*</u>, Kost. 12 ta' Lulju 2023 (rik. kost. nru 743/21); <u>Tonio Brincat *et v.* L-Avukat tal-Istat</u>, Kost. 26 ta' Ottubru 2022 (rik. kost. nru 136/21).

prova li matul dan iż-żmien l-attur kellu jedd għall-kera lanqas ma għandu jedd għall-kumpens;

iii. mill-2020 sa meta daħlu fis-seħħ l-emendi bl-Att XXIV tal-2021 fl-1 ta' Ġunju 2021 (u mhux sa meta l-attur għażel li jiftaħ il-kawża quddiem il-Bord li jirregola l-Kera) l-attur waħdu, bħala sid waħdu tal-fond, għandu jedd għall-kera u għall-kumpens.

15. Maħdum bil-kriterji ta' Cauchi, u wara li tqis dak li daħħal jew li seta' jdaħħal l-attur, it-telf li ġarrab l-attur huwa qrib tlieta u għoxrin elf u disa' mitt euro (≈€23,900), kif jidher mill-Iskeda A li hija mehmuża ma' din is-sentenza biex titqies parti minnha. Għalhekk il-qorti tillikwida d-danni patrimonjali li l-Avukat tal-Istat għandu jħallas lill-attur fis-somma ta' tlieta u għoxrin elf u disa' mitt euro (€23,900).

16. F'dan is-sens sejjer jintlaqa' l-ewwel aggravju tal-Avukat tal-Istat.

17. It-tieni aggravju tal-Avukat tal-Istat jolqot il-kumpens likwidat mill-ewwel qorti bħala danni non-patrimonjali, u ġie mfisser hekk:

> »L-esponent ma jaqbilx mal-ewwel qorti sa fejn illikwidat il-kumpens non-pekunjarju fl-ammont ta' €10,000. L-ewwel qorti ma tat ebda motivazzjoni għal kif waslet għal dan l-ammont. L-esponent jikkontendi illi l-kumpens non-pekunjarju għandu jingħadd biss minn meta l-propjeta' tkun tassew fil-pussess tal-persuna li qiegħed jagħmel il-proċeduri stante illi hemm bżonn jintwera illi l-persuna sofra preġudizzju.
>
> »F'dan il-każ partikolari, il-fond ġie f'idejn Richard Zahra wara li missieru waqaf igawdi mill-użufrutt tal-fond; għaldaqstant wieħed ma jistax jgħid li Richard Zahra sofra xi preġudizzju kbir għaliex sena biss wara li l-fond ġie f'idejh huwa kellu rimedju fil-liġi permezz tal-Att XXIV tal-2021. Għaldaqstant wieħed ma jistax jgħid illi kien hemm lok għal kumpens non-pekunjarju *stante* illi r-rikorrent ma sofra ebda preġudizzju. Li kieku per eżempju inġabet prova illi r-rikorrenti ma kellux fejn jirrisjedi jew kellu iħallas kera sabiex ikollu residenza, hemmhekk wieħed ikollu argument validu għal danni morali ta' ċertu portata. Din ma kinitx is-sitwazzjoni u l-fattispeċie tal-kawża odjerna.

> »Għaldaqstant dan l-aggravju ukoll għandu jintlaqa' u din il-qorti għandha tiddikjara li ma hemm l-ebda lok għal kumpens non-pekunjarju.«

18. L-attur wieġeb hekk:

> »… … … l-esponenti għandu jieħu kumpens non-pekunjarju li jirrifletti l-preġudizzju soffert tul is-snin illi l-proprjetà kienet f'idejn iz-zija tiegħu Filomena Caruana u kif ukoll tul is-snin illi missieru kien użufruttwarju.
>
> »Għalhekk is-somma likwidata mill-ewwel qorti hija waħda ġusta u għandha tiġi kkonfermata.

19. Għalkemm id-danni pekunjarji, appuntu għax pekunjarji, jintirtu mill-werriet universali, dawk non-patrimonjali, għax huma danni morali, ma jintirtux[2]. Dan l-aggravju għalhekk huwa tajjeb u sejjer jintlaqa'.

20. Meta tqis illi l-attur ġarrab ksur tad-drittijiet tiegħu wara li ġie nieqes missieru fl-2020 sa Ġunju tal-2021, meta daħal fis-seħħ l-Att XXIV tal-2021, din il-qorti taqbel mal-Avukat tal-Istat illi ma huwiex il-każ li jiġu likwidati danni morali.

21. Ngħaddu issa għat-tielet u l-aħħar aggravju tal-Avukat tal-Istat li jolqot id-dikjarazzjoni tal-ewwel qorti illi "l-konvenuti Galea ma jistgħux jibqgħu jibbażaw l-okkupazzjoni tagħhom tal-fond ... fuq il-protezzjoni mogħtija lilhom bid-disposizzjonijiet tal-Kapitolu 69 tal-Liġijiet ta' Malta", u li ġie mfisser hekk:

> »Safejn l-ewwel qorti fis-sentenza "tiddikjara u tiddeċiedi li l-konvenuti Galea ma jistgħux jibqgħu jibbażaw l-okkupazzjoni tagħhom tal-fond … fuq il-protezzjoni mogħtija lilhom bid-disposizzjonijiet tal-Kapitolu 69 tal-Liġijiet ta' Malta", l-esponent jikkontendi illi din id-dikjarazzjoni ma kinitx f'lohka *stante* illi l-Att XXIV tal-2021 huwa parti integrali mill-Kap. 69 tal-Liġijiet ta' Malta;
>
> »… … …

---

2 Ara *e.g.* <u>Avukat Peter Borg Costanzi *et v.* Maria Carmela Bonnici *et,*</u> Kost. 26 ta' Ottubru 2022 (rik. kost. nru 239/2020).

»Ġaladarba jeżisti rimedju fl-istess Kap. 69 tal-Liġijiet ta' Malta l-esponent huwa tal-umli fehma illi din il-qorti għandha tvarja s-sentenza fis-sens illi tħassar id-dikjarazzjoni li l-intimat Galea ma jistax ikompli igawdi mill-protezzjoni offruta mill-Kap. 69 tal-Liġijiet ta' Malta *stante* li llum il-ġurnata dak il-Kapitolu tal-liġi qiegħed joffru rimedju lir-rikorrent;«

22. L-attur wieġeb hekk:

»Dwar dan l-esponenti jissottometti illi, bil-mod kif fassal t-talbiet tiegħu fir-rikors promotur, huwa talab dikjarazzjoni għall-ksur tad-drittijiet fundamentali tiegħu liema ksur huwa konsegwenza tat-tħaddim tal-Kapitolu 69 u partikolarment l-emendi tal-Att X tal-2009. L-appellanti qed jitlob lil din il-qorti sabiex tirriforma din is-sentenza sabiex b'hekk jiġi konkluż illi l-esponenti illum għandhom rimedju *ai termini* tal-artikolu 4A tal-Kapitolu 69 tal-Liġijiet ta' Malta. L-ewwel qorti dan diġà għamlitu. Ma jfissirx għaliex illum il-ġurnata l-esponenti għandhom rimedju sabiex jgħollu l-kera (minkejja li dan xorta huwa strettament limitat) permezz tal-intavolar ta' kawża quddiem il-Bord li Jirregola l-Kera, li l-esponenti ma sofriex ksur tad-drittijiet fundamentali tagħhom qabel il-dħul fis-seħħ tal-istess Att.

»L-ewwel qorti sempliċiment sabet illi l-liġijiet rilevanti u in opera qabel id-dħul fis-seħħ tal-Att XXIV jikkreaw piż eċċessiv fuq ir-rikorrenti u l-antekawża tiegħu. … Għaldaqstant l-ewwel qorti kienet korretta fil-konklużjonijiet tagħha illi l-piż li kellhom jġorru l-esponenti kien spro-porzjonat u eċċessiv, kawża ta' liem id-drittijiet fundamentali tal-espo-nenti hekk kif sanċiti mill-ewwel artikolu tal-Ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni Europea ġew leżi.

»Tajjeb jingħad wkoll illi l-ewwel qorti qatt ma ġiet mitluba teżamina l-Att XXIV tal-2021 versu d-drittijiet fundamentali tal-esponenti, tant illi fis-sentenza appellata l-ewwel qorti fl-ebda mument ma ddeċidiet illi l-emendi tal-Att XXIV, fuq liema emendi stess l-esponenti mexxa b'rikors quddiem il-Bord Li Jirregola l-Kera, huma leżivi għad-drittijiet fundamentali tar-rikorrenti.

»Għalhekk u *in vista* tas-suespost, l-aggravju tal-Avukat tal-Istat ma huwiex meritat. Mingħajr preġudizzju l-esponenti umilment jissotto-metti illi jekk din il-qorti ssib illi dan l-aggravju għandu jintlaqa', dan ma kien frott tal-ebda nuqqas jew żball da parte tal-esponenti u għalhekk ma għandux jbati spejjeż la tal-ewwel istanza u wisq anqas ta' dan l-appell.«

23. L-ewwel qorti kellha tgħid mhux biss illi l-konvenuti Galea ma jistgħux jinqdew bid-disposizzjonijiet tal-liġi kif kienu fiż-żmien relevanti biex ikomplu jġġeddu t-titolu tagħhom, iżda wkoll illi dan huwa bla ħsara għall-applikabilità tal-liġi kif fis-seħħ illum. Għalkemm dikjarazzjonijiet bħal din jingħataw bħala parti mir-rimedju, fil-verità hija l-liġi ordinarja stess li ma

tħallix lill-kerrej jinqeda bil-liġi kif kienet qabel iżda biss bil-liġi llum fis-seħħ biex iħares it-titolu tiegħu

24. L-aggravju tal-Avukat tal-Istat għalhekk sejjer jintlaqa' fis-sens biss illi d-dikjarazzjoni tal-ewwel qorti hija bla ħsara għall-jeddijiet tal-partijiet taħt il-liġi fis-seħħ illum.

25. Għal dawn ir-raġunijiet il-qorti tilqa' l-appell tal-Avukat tal-Istat u tirriforma s-sentenza appellata: tħassarha fejn illikwidat il-kumpens li l-Avukat tal-Istat ghandu jħallas lill-attur u, minflok, tillikwida dak il-kumpens fis-somma ta' tlieta u għoxrin elf u disa' mitt euro (€23,900); tgħid ukoll illi l-konvenuti Galea ma jistgħux jinqdew bid-disposizzjonijiet tal-liġi kif kienu fiż-żmien relevanti biex ikomplu jġġeddu t-titolu tagħhom bla ħsara għall-jeddijiet tal-partijiet taħt il-liġi kif fis-saħħ illum. Tikkonferma s-sentenza fil-bqija.

26. L-ispejjeż tal-ewwel grad jibqgħu kif regolati fis-sentenza appellata; dawk ta' dan l-appell iħallsuhom l-atturi.

Mark Chetcuti President	Giannino Caruana Demajo Imħallef	Anthony Ellul Imħallef

Deputat Reġistratur

Skeda A

	Kera fis-suq	Sehem l-attur	Kera kontrollat	Sehem l-attur	
1987	500.00	250.00	140.00	70.00	*
1988	750.00	375.00	210.00	105.00	
1989	750.00	375.00	210.00	105.00	
1990	750.00	375.00	210.00	105.00	
1991	750.00	375.00	210.00	105.00	
1992	750.00	375.00	210.00	105.00	
1993	1,200.00	600.00	210.00	105.00	
1994	1,200.00	600.00	210.00	105.00	
1995	1,200.00	600.00	210.00	105.00	
1996	1,200.00	600.00	210.00	105.00	
1997	1,200.00	600.00	210.00	105.00	
1998	1,200.00	600.00	210.00	105.00	
1999	1,900.00	950.00	210.00	105.00	
2000	1,900.00	950.00	210.00	105.00	
2001	1,900.00	950.00	210.00	105.00	
2002	1,900.00	950.00	210.00	105.00	
2003	1,900.00	950.00	210.00	105.00	
2004	1,900.00	950.00	210.00	105.00	
2005	4,000.00	2,000.00	210.00	105.00	
2006	4,000.00	2,000.00	210.00	105.00	
2007	4,000.00	2,000.00	210.00	105.00	
2008	4,000.00	2,000.00	210.00	105.00	
2009	4,000.00	2,000.00	210.00	105.00	
2010	4,000.00	2,000.00	210.00	105.00	
2011	6,600.00	3,300.00	210.00	105.00	
2012	6,600.00	3,300.00	210.00	105.00	
2013	6,600.00	3,300.00	223.98	111.99	
2014	1,100.00	550.00	37.33	18.67	**
2021	3,542.00	3,542.00	99.28	99.28	***
		37,417.00		2,924.94	

-20% =	29,933.60
-30% =	20,953.52
naqqas	-2,924.94
Jifdal	23,878.46

* tmien xhur
** xahrejn
*** seba' xhur

Mark Chetcuti President	Giannino Caruana Demajo Imħallef	Anthony Ellul Imħallef